

УДК 336.142.5

Лозова О. В.,

oksana_lozova@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7358-8640,

к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту, ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”, м. Полтава

Сосян М. М.,

maksym.sosan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7374-3648,

Ph.D кафедри менеджменту, ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”, м. Полтава

СОЦІАЛЬНИЙ БЮДЖЕТ - ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

***Анотація.** Соціальна функція Української держави постійно зазнає трансформації та потребує адаптації до нових економічних та політичних змін. Війна докорінно змінила погляди на природну сутність поняття “соціальний бюджет”. До цих подій вся увага зверталася на короткотермінові соціальні програми, а саме: соціальне забезпечення, що спотворювало фундаментальну функцію держави – соціальну. Європейські цінності передбачають, що основним індикатором держави є його демократичний народ, який функціонує у соціальній системі і має перспективи до свого розвитку. Соціальний бюджет - це не лише про видатки на соціальне забезпечення населення, а й довгостроковий бюджет розвитку країни, враховуючи всі перспективи та загрози навколишнього середовища. Удосконалення напрямів соціальної політики зумовлює необхідність здійснення зважених, цілеспрямованих, ефективних управлінських рішень, які б ґрунтувалися на розумінні загальнонаціональних пріоритетів. Реалізація цих завдань потребує обґрунтування концептуальних підходів до планування соціально-економічних процесів на основі розробки інструментарію соціального бюджетування, оскільки у ринкових відносинах саме воно є основою при обґрунтуванні довгострокового соціально-економічного розвитку національної економіки України. Метою статті є розробка теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо процесу формування соціального бюджету для ефективного оцінювання соціально-економічного розвитку національної економіки України. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний; системний та історично-логічний; абстрактно-логічний, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, порівняння; економіко-математичні та статистичні методи. Для ефективного соціального розвитку та розробки довгострокової програми соціально-економічного розвитку національної економіки пропонуємо впровадити соціальний бюджет.*

Ключові слова: соціальна політика, соціально-економічний розвиток, соціальний бюджет, національна економіка.

Oksana Lozova,

oksana_lozova@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7358-8640,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Poltava University of Economics and Trade, Poltava

Maxim Sosian,

maksym.sosan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7374-3648,

Ph.D., Department of Management, Poltava University of Economics and Trade, Poltava

SOCIAL BUDGET - THE TOOL FOR THE EFFICIENT FUNCTIONING OF THE NATIONAL ECONOMY OF THE COUNTRY

***Abstract.** The social function of the Ukrainian state constantly undergoes transformation and needs to adapt to the new economic and political changes. The war fundamentally changed views on the natural essence of the "social budget". Before these events, all attention was paid to short-term social programs, namely social security, which distorted the fundamental function of the state - social function. European values assume that the main indicator of the state is its democratic people, which functions in the social system and has prospects for its development. The social budget is not only about spending on social security of the population, but also the long-term budget for the country's*

development, taking into account all prospects and threats to the environment. Improving social policy areas determines the need for balanced, targeted, effective managerial solutions that are based on the understanding of national priorities. The implementation of these tasks requires substantiation of conceptual approaches to planning social and economic processes through the development of social budgeting tools because it is market relations is the basis for substantiation of long-term socio-economic development of the national economy of Ukraine. The purpose of the article is to develop the theoretical and methodological foundations and practical recommendations on the process of forming social budget for the effective evaluation of socio-economic development of the national economy of Ukraine. The methodological basis of the study is general scientific and special methods: dialectical; systematic and historical logic; abstract logic, induction and deduction, analysis and synthesis, comparison; economic and mathematical and statistical methods. For effective social development as well as for long-term socio-economic development of the national economy the authors propose to introduce a social budget.

Keywords: social policy, economic and social development, social budget, national economy.

JEL Classification: A13

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-71-07>

Постановка проблеми. Основним завданням країни в ринковій економіці є збереження належного рівня соціально-економічного розвитку, який би забезпечив, з одного боку, довіру до держави, а з іншого, – належний рівень забезпечення власного народу, а не його виживання. Конституція України не лише проголошує державу соціальною, а й задає стратегічний напрямок суспільного розвитку. Стислість конституційного формулювання дає змогу надто широко трактувати зміст та завдання соціальної держави, тому, на наш погляд, необхідно конкретизувати зміст, принципи і механізми становлення та функціонування соціальної держави в Україні.

З погляду на світову практику та теоретичні напрацювання можна визначити два найефективніші способи досягнення соціальної захищеності громадян:

- держава ефективно здійснює перерозподіл національного доходу шляхом фінансування соціально-економічних програм;

- держава уникає патерналізму та надає можливість громадянам самостійно формувати власну систему соціального захисту, забезпечивши себе іншими формами пенсії та іншими соціальними виплатами через посилення ролі соціального страхування. Іншими словами, необхідно змістити центр відповідальності за формування соціального захисту, не покладаючись лише на державні органи, а й на підприємство, де працює особа, та на нього самого.

Для розбудови в Україні соціальної держави варто перш за все створити досконалу законодавчу базу, а саме: розробити Концепцію соціальної держави для покращення фінансово-економічного становища країни, збереження та розвитку кадрового потенціалу громадян, в основі якої покласти впровадження соціального бюджету.

Соціальна держава покликана стати синонімом до “держава для людини”, а тому забезпечення соціального захисту особистості, нормальні умови життя громадянина і його сім’ї мають покласти початок розбудови держави з ринковою економікою та соціальним європейським спрямуванням. Саме тому впровадження соціального бюджету, який широко використовується в країнах ЄС, призведе до

впорядкування та цілісності реформування всієї соціальної сфери національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання моделювання та прогнозування соціального бюджету досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці і фахівці, зокрема І. Бестужев-Лада, Н. Баранова, Н. Поляк, С. Ніколенко, В. Шульц, М. Сейшон, К. Хагмейер та ін. Проте аспект впровадження та використання соціального бюджету як інструменту розвитку соціальної сфери національної економіки України на довгострокову перспективу недостатньо висвітлено в сучасних наукових працях і потребує додаткового дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в актуалізації такої соціальної інноваційної технології, як модель соціального бюджету, і висвітленні перспектив щодо впровадження його в практику з метою оптимізації соціальних видатків.

Вклад основного матеріалу дослідження. Соціальна політика країни має запобігати бідності, а також підтримувати високий рівень доходу та якості життя населення. Крім того, вона суттєво впливає на стан економіки країни. У зв’язку з цим соціальний бюджет має стати механізмом по досягненню ефективної рівноваги між соціальною й економічною складовою життєдіяльності суспільства. Стратегія реформування соціальної сфери країни сформульована в щорічних посланнях Президента України. Основними пріоритетами соціального розвитку сучасної України є: підвищення якості життя населення; модернізації медицини й освіти; зниження рівня смертності; збільшення тривалості життя людей; подолання демографічного спаду.

На нашу думку, саме поняття соціальної політики та стратегія довгострокового соціального розвитку в нашій країні є досить розмитими та потребують деякого узагальнення і саме таким інструментом впорядкування соціальних процесів у національній економіці України і є соціальний бюджет.

Соціальний бюджет не є юридичним терміном і в законодавчій практиці не використовується, даний термін є соціально-економічною категорією, яка дозволяє аналізувати стабільність життєдіяльності населення країни на всіх рівнях їх

функціонування. Вольфганг Шульц, Мішель Сейшон і Крістоф Хагмейер - спеціалісти Міжнародного бюро праці (МБП) і Міжнародної асоціації соціального забезпечення (МАСЗ) - у своїй фундаментальній монографії в категорію "соціальний бюджет" включають наступні складові: прогноз доходів і витрат системи соціального захисту населення (бюджетне проектування), модельні розрахунки витрат і доходів у альтернативних економічних, демографічних і/або законодавчих прогнозах. Що стосується терміна "соціальне бюджетування", то, на їх думку, "це процес аналізу статичної інформації і складання національних суспільних рахунків (SAS)". Повний цикл соціального бюджетування закінчується, коли: створено SAS і проектування закінчено і знаходить своє призначення у соціальному бюджеті [10].

У загальному вигляді соціальний бюджет – це виділений у аналітичних цілях суб'єктом бюджетного планування об'єм фінансових ресурсів і комплекс заходів (напрямків витрат бюджетних ресурсів), призначених для вирішення задач соціального характеру суб'єкта бюджетного планування. Соціальний бюджет країни є частиною державної бюджетної системи, яка являє собою сукупність економічних відносин суб'єктів господарювання з приводу формування, розподілу і витрачання фінансових ресурсів, які необхідні для забезпечення життєдіяльності населення країни і функціонування органів державної власності [8, с. 103]. Соціальний бюджет – сукупність механізмів, інститутів і фінансових ресурсів, які призначені для забезпечення потреб соціальної сфери країни: освіти, охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення, житлового господарства та ін. [4, с. 104].

Категорія "соціальний бюджет", яка об'єднує в собі різні джерела формування ресурсів і способи їх розподілу, дає можливість точніше сформулювати обсяги фінансових ресурсів, які виділяються на забезпечення соціальної функції країни та їх цільове призначення.

Соціальний бюджет, на думку Шульца, Сейсона і Хагмейера, включає компоненти соціальних видатків і доходів окремих соціальних інститутів на всіх рівнях управління. Тому зміст національного соціального бюджету варіюється в залежності від існуючої в країні системи соціального захисту. Основним критерієм соціального бюджету, який формує зміст і структуру, є його функціональне призначення в системі національного суспільного відтворення. Оскільки соціальний бюджет є підсистемою останнього, то він виконує особливу економічну функцію: забезпечує розширене відтворення населення країни і сукупного людського потенціалу суспільства. Отже, основна задача соціального бюджету – це ефективне функціонування соціальної сфери країни.

Як вважає один із економістів Б. Ракитський, призначення галузей соціальної сфери (соціального господарства) полягає в забезпеченні необхідних і достатніх для розширеного відтворення і прогресивного розвитку соціальних умов життєдіяльності населення на конкретному етапі його розвитку [3].

Склад, структура і фінансові ресурси соціального бюджету залежать від рівня економічного розвитку країни, економічної та соціальної стратегії країни, соціальної політики, рівня соціальних інститутів, а також податкової та бюджетної систем. У країнах ЄС особливо динамічно зростають видатки держави на соціальні послуги, соціальний захист і соціальні трансферти населенню. Так, у XXI столітті їх питома вага склала в країнах ЄС приблизно 50-60 % від обсягу консолідованих державних бюджетів або 20-25 % ВВП [5]. У сферу відтворення людського капіталу залучені величезні економічні ресурси, у результаті використання яких у кінці XX – на поч. XXI століття сформувалися нові тенденції національного відтворення. У складі суспільного продукту економічно розвинутих країн питома вага особистого споживання збільшилася до 2/3 його загального об'єму, випереджаючими темпами зростає сфера нематеріального виробництва, в якій, наприклад у США, зайнято вже близько 80 % робочої сили [6].

За своєю структурою соціальний бюджет являє собою широкий набір фінансових механізмів та інститутів, які забезпечують збір, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів не тільки між різними рівнями державної влади, але й між різними підрозділами суспільного виробництва. Його ціль і призначення полягає у фінансуванні соціальної сфери країни і забезпеченні максимально можливої якості життя населення, особливо його найменш соціально захищених верств [2, с. 21].

Слід відзначити, що функціонування галузей соціальної сфери постійно виступає об'єктом вартісних оцінок зі сторони держави і суспільства [7]. Так, наприклад, можливість отримання якісної медичної допомоги й освіти всіма верствами населення є предметом оцінки з позиції соціальної справедливості і відноситься міжнародними організаціями і законодавством більшості країн світу до невід'ємних прав людини.

Однією з особливостей соціального бюджету є потреба у фінансуванні організацій і структур, які надають суспільні блага (муніципальні служби, школи, університети, лікарні, державні заклади всіх рівнів), а також колективні блага, які забезпечують життєздатність населення (водопостачання, каналізація, електроенергія і т.д.).

Сам термін "суспільне благо" (колективне, публічне) означає приналежність його будь-якому члену суспільства. В 1950-х рр. нобелівським лауреатом П. Самуельсоном була створена теорія суспільних благ. Саме йому належить класичне визначення суспільного блага як блага, що має наступні властивості: неділимість – надання суспільного блага одному споживачу дозволяє необмежено збільшувати кількість споживачів без зміни вартості та якості блага; невиключеність – споживач не може бути виключений із числа споживачів суспільного блага; неможливість не споживати – якщо суспільне благо надається, то ним користуються всі члени суспільства без виключення, незалежно від бажання споживати ці блага [8].

Вище перелічені властивості суспільного блага призводять до того, що кожен член суспільства намагається, максимізуючи свою функцію корисності, знизити свої витрати на виробництво цього блага. Адже він розуміє, що все одно зможе використувати благо, навіть якщо зовсім не буде брати участь у його виробництві. Саме тут і виникає потреба у втручанні держави, адже, використовуючи бюджетні кошти і примус (податки), вона бере на себе обов'язок у наданні суспільних благ, які повинні бути вироблені. Саме в цьому і визначається, на нашу думку, соціальна функція держави.

На думку експертів Всесвітнього банку, до суспільних благ належать: захист прав власності; макроекономічна стабільність; контроль над інфекційними захворюваннями; якість води, яку споживає населення; безпечні дороги; соціальний захист беззахисних [9]. А здатність забирати податки дозволяє державі фінансувати надані суспільні блага.

У свою чергу, категорія “соціальне благо” пов'язана в більшій мірі з соціальною послугою, тобто благом, яке надається певною організацією (поліклінікою, школою, дитячим садочком) і впливає на рівень і якість соціальної діяльності. Тобто соціальне благо визначає якість життя населення, яке безпосередньо пов'язане з якістю медичної допомоги, освіти, житловою сферою і культурним життям населення.

Виникнення потреб у суспільних благах в першу чергу пов'язують із так званими “прогалінами ринку” (в літературі в якості синонімів спостерігаються терміни “неефективність ринку”, “недоліки ринку”). Саме в цих зонах і належить функціонувати суспільному сектору як основному поставщику суспільних благ [10].

Отже, в умовах ринкових відносин головна роль держави складається з виявлення і забезпечення суспільних і соціальних потреб населення. Надзвичайно важливо не тільки забезпечити суспільним благом населення, але і вчасно спрогнозувати і виявити ті потреби у суспільному житті, які є найнеобхіднішими на даному етапі розвитку суспільства і забезпечать у майбутньому високий рівень життя громадян у цілому.

Аналізуючи соціальні видатки на душу населення в країнах ЄС у XXI столітті, можна зробити висновок, що, незважаючи на різний економічний розвиток, соціальна політика більшості країн охоплює наступні види ризиків: хвороба, інвалідність, старість, безробіття та нещасні випадки на виробництві. Крім того, в переважній більшості країн передбачено надання мінімального соціального доходу. Аналіз видатків у соціальних бюджетах країн ЄС показує, що найбільша питома вага (від 1/3 до 2/3 соціального бюджету) припадає на пенсійне страхування, на другому місці знаходяться видатки на медичне страхування та охорону здоров'я, а в Ірландії дана стаття соціальних видатків перевищила навіть видатки на пенсійне страхування.

Зазвичай системи соціального захисту використовують два основних джерела фінансового забезпечення: податкові надходження (у країнах, які використовують “модель Бевериджа”) або страхові внески від роботодавців і робітників (цей вид переважає в країнах “Бімарковської моделі”).

Настільки значне зростання державних видатків на соціальні цілі пояснюється зацікавленістю в ефективному функціонуванні соціальної сфери і всієї системи життєдіяльності основних суб'єктів економічної та соціальної діяльності: держава і структури місцевого самоуправління зацікавлені у “соціальному мирі”, в тому, щоб громадяни були лояльні до державної влади і відповідальними платниками податків; бізнес зацікавлений у високоякісній робочій силі; громадяни зацікавлені в прийнятних умовах праці і проживання [2].

Розробка прогнозних оцінок соціального бюджету спирається на моделювання соціально-економічних процесів, в основу якого покладено аналіз виконання бюджетів за минулі роки і побудову гіпотез економічного, соціального і демографічного розвитку країни (темтів економічного зростання, динаміки заробітної плати, зміни чисельності населення, робочої сили).

Прогнозування соціального бюджету передбачає розробку прогнозів різноманітних аспектів соціальної політики: демографічні структури населення, рівня життя і доходів людей, рівня безробіття, потреб в бюджетних послугах, стану соціально вразливих їх категорій; розвитку системи закладів соціальної сфери (освітніх, медичних, соціальних); впливу факторів економічного і бюджетного характеру (тенденцій розвитку економіки, дефіциту або профіциту державного бюджету).

Модель соціального бюджету є імітаційною, економіко-математичною моделлю, яка є інструментом для проведення розрахунків і прогнозування майбутніх видатків і джерел фінансування системи соціального захисту та соціального забезпечення населення при використанні даних макроекономічних і демографічних припущень. Схожі моделі використовуються в таких європейських країнах, як Польща, Латвія, Болгарія, і дозволяють проводити загальну оцінку впливу змін у демографічній структурі населення на виплати соціального забезпечення, імітувати видатки та джерела доходів соціального сектору країн, проводити моніторинг соціальних видатків тощо [11, с. 28].

Прогноз стану ринку праці і демографічної динаміки дає загальні параметричні умови (“стартові можливості”) для визначення цілей і задач соціальної політики, об'ємів її фінансування на наступний рік, середньо- та довгострокову перспективу.

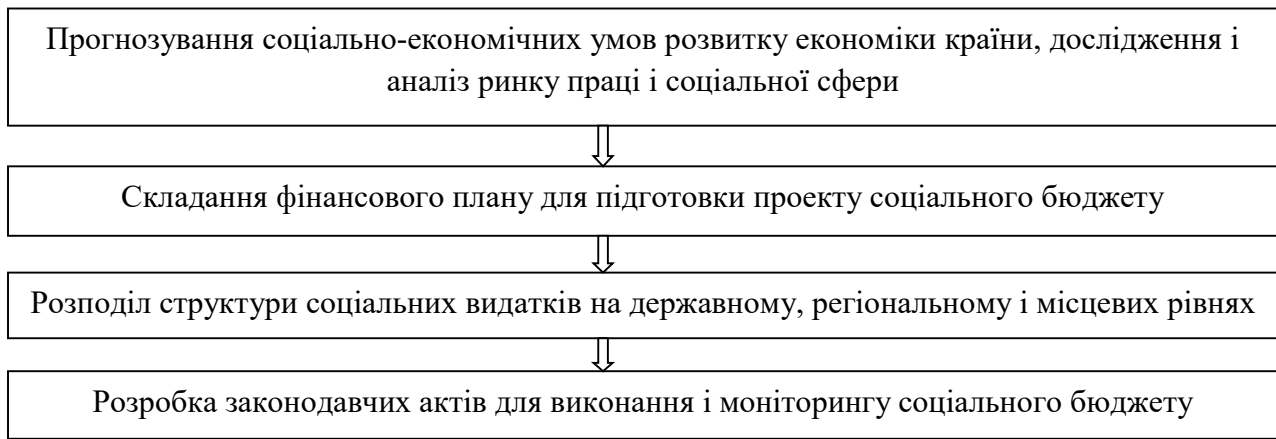

Рис. 1. Етапи розробки і виконання соціального бюджету [авторська розробка]

У межах соціального бюджетування вирішуються наступні задачі: визначаються пріоритети соціальних видатків; прогнозується кількість отриманої соціальної допомоги за окремими напрямками соціального захисту (в галузевому і регіональному розрізах); формується структура соціальних видатків по конкретних видах соціальних послуг або видах соціальної допомоги; розраховується потреба в соціальних видатках; розробляються фінансові нормативи витрат для надання соціальних послуг або видів соціальної допомоги; здійснюється виконання соціальних видатків; проводиться збір і аналіз адміністративних даних, які характеризують процес надання соціальних послуг і соціальної допомоги (виплат) нужденним громадянам; аналізується ефективність надання соціальних послуг і соціальних виплат (по видам і групам); формуються пропозиції по скороченню видів соціальних видатків, зміни їх структури; готуються пропозиції по зміні техніки розрахунків потреб у соціальних послугах і соціальних виплатах.

В Україні модель соціального бюджету розроблена з ініціативи Міністерства праці та соціальної політики України за технічної підтримки МОП та Світового банку у 1999 р. Впровадження в практику, удосконалення та постійна підтримка моделі соціального бюджету здійснюється науковцями Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України. Слід зазначити, що модель відповідає принципам соціального прогнозування (системності, адекватності, альтернативності, цілеспрямованості), а також основним вимогам до побудови математичних моделей соціального прогнозування, використовує техніку електронних таблиць, має внутрішні та зовнішні взаємозв'язки [6]. На жаль, дана модель так і залишилась експериментальною і не впроваджена на практиці.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, проблема задоволення суспільних потреб вимагає негайного вирішення і перший крок – впровадження в бюджетну практику національної економіки соціального бюджету, який дасть змогу впорядкувати плану-

вання і контроль над видатками соціальної сфери, гарантувати розподіл ресурсів на соціальний захист відповідно до визначених пріоритетів, а також розробити прогноз соціальних витрат на перспективу на базі макроекономічних і демографічних показників із урахуванням соціальних нормативів розвитку європейських країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Samuelson P. The pure theory of public expenditure. *Journal of Political Economy*. 1954. P. 496-505.
2. Schlz W., Cichon M., Haqemejer K. Social budgeting. Quantitative Methods in Social Protection Series. International Labour Office. International Social Security Association. Geneva, 2000. P. 5.
3. Бойко С. В. Структурні диспропорції державного боргу України та напрями їх мінімізації. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2015. Вип. 13. С. 37-46.
4. Бюджетна система : навчальний посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса : Видавництво Бартенева, 2014. 392 с.
5. Кришталь А. М., Лозова О. В. Соціально-демографічні проблеми навчання дорослих у “срібній економіці”. *Економічний простір*. 2021. (170). 23-27. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/899/871>.
6. Лозова О., Сєдаков М. Якість життя населення, як інструмент підвищення інвестиційної привабливості країни. *Вісник Черкаського університету*. (Серія “Економічні науки”). 2018. No 3. С. 47-53. URL: <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2993/3154>.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Видатки держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>.
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Інформація щодо виконання Державного та Зведеного бюджетів України. URL:

<https://mof.gov.ua/uk/budget-process-projects-declaration>.

9. Ситар Л. Й., Скриньковський Р. М. Сучасний стан та проблеми розвитку соціальної сфери України. *Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка"*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3954>.

10. Соціальна відповідальність : навч. посіб. / А. М. Колод, О. А. Грішнова та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф. А. М. Колода. К. : КНЕУ, 2015. 519 с.

11. Шкіль В. А., Лозова О. В. Інтелектуальні ресурси: сутність, місце й роль у процесі формування конкурентних переваг підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія: "Економічні науки". Полтава : ПБВ ПУЕТ, 2018. № 3 (88). С. 53-57. URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1497>.

REFERENCES

1. Samuelson P. (1954), The pure theory of public expenditure, *Journal of Political Economy*, p. 496-505.

2. Schlz W., Cichon M. and Haqemejer K. (2000), Social budgeting. Quantitative Methods in Social Protection Series. International Labour Office. International Social Security Association. Geneva, P. 5.

3. Bojko, S. V. (2015), Strukturni dysproporcii derzhavnoho borhu Ukrainy ta napriamy ikh minimizatsii, *Visnyk Volyns'koho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, vyp. 13, s. 37-46.

4. Biudzhetna systema : navchal'nyj posibnyk / Baranova V. H., Dubovyk O. Yu., Khomutenko V. P. ta in.; za zah. red. V. P. Khomutenko (2014), Vydavnytstvo Bartienieva, Odesa, 392 s.

5. Kryshchal', A. M. and Lozova, O. V. (2021), Sotsial'no-demohrafichni problemy navchannia

doroslykh u "sribnij ekonomitsi", *Ekonomichnyj prostir*, (170), 23-27, available at: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/899/871>.

6. Lozova O. and Siedakov M. (2018), Yakist' zhyttia naselennia, iak instrument pidvyschennia investytsijnoi pryvablyvosti krainy, *Visnyk Cherkas'koho universytetu*. (Seriiia "Ekonomichni nauky"), No 3, s. 47-53, available at: <http://economjournal.edu.edu.ua/article/view/2993/3154>.

7. Ofitsijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrainy. Vydatky derzhbiudzhetu Ukrainy, available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>.

8. Ofitsijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrainy. Informatsiia schodo vykonannia Derzhavnoho ta Zvedenoho biudzhetiv Ukrainy, available at: <https://mof.gov.ua/uk/budget-process-projects-declaration>.

9. Sytar, L. J. and Skryn'kovs'kyj, R. M. (2015), Suchasnyj stan ta problemy rozvytku sotsial'noi sfery Ukrainy, *Elektronne naukowe fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*, № 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3954>.

10. Sotsial'na vidpovidal'nist' : navch. posib. / A. M. Kolot, O. A. Hrishnova ta in.; za zah. red. d.e.n., prof. A. M. Kolota (2015), KNEU, K., 519 s.

11. Shkil', V. A. and Lozova, O. V. (2018), Intelktual'ni resursy: sutnist', mistse j rol' u protsesi formuvannia konkurentnykh perevah pidpriemstva, *Naukovyj visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*. Seriiia: "Ekonomichni nauky"., RVV PUET, Poltava, № 3 (88), s. 53-57, available at: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1497>.

Стаття надійшла до редакції 14 лютого 2023 року